

ZDRUŽENI NARODI

2013 *Resolution Adopted by the General Assembly on 20 December 2013: Culture and Sustainable Development*. <<https://docs.un.org/en/A/RES/68/223>> [21. 7. 2025].

2015 *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. <<https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/9814>> [21. 7. 2025].

Nadja Valentinčič Furlan

212 *Lea David: A Victim's Shoe, a Broken Watch, and Marbles: Desire Objects and Human Rights*. New York: Columbia University Press, 2025, 328 str.

To je knjiga o eni od naših slepih peg – ideološki eksploataciji osebnih predmetov, ki ostanejo za najhujšimi množičnimi zločini človeštva. Žrtvin čevelj, razbita ura in frnikole iz naslova so tipični primeri najdb s krajev, kot so koncentracijska taborišča, množična grobišča ali prizorišča terorističnih napadov. Sociologinja Lea David ugotavlja, da jih po odkritju čaka precej predvidljiva diskurzivna pot, ki jo določata ideologija človekovih pravic in njena tekunica – nacionalistična ideologija.

Predmete tragično preminulih ljudi obravnava kot kategorijo – kot objekte želje. Ti sprožajo čustvene reakcije, saj v njih vidimo neposredno povezavo z nepravilno smrtjo in uničenjem (str. 45, 47). Avtorica analizira kroženje tovrstnih osebnih predmetov v treh različnih kontekstih: njihovo »preživetje« in najdbo po zločinu vključno z vlogo, ki jo imajo v sodnih postopkih, nato prehod v zasebne domove ter kasnejše javno razstavljanje. Pri tem se osredotoča na konstruiranje njihove diskurzivne vrednosti z ozirom na ideologijo, saj poudarja, da zgodbe pripovedujemo mi in ne predmeti sami (str. 130). Izpostavlja prav to nevidno ideološko podstat – na vsaki točki kroženja te predmete uporabljamo zato, da bi z njimi podprli specifične ideološke nazore (str. 59).

Knjiga Lee David se uvršča v obširno in razvejano akademsko produkcijo raziskav, vezanih na odnos med človekom in predmetom (prek Malinowskega, Goffmana do Appaduraia), vendar avtorica fokus jasno opredeli v luči t. i. forenzičnega obrata (str. 64–65) in se naveže na Collinsovo teorijo interakcijskih ritualnih verig, ki poudarja pomen čustvene energije za družbeno delovanje (str. 18–31). V muzeološki literaturi se veliko piše o t. i. težavnih, spornih, disonantnih, temačnih ipd. kulturnih dediščinah, vendar so njihove definicije ohlapne, obseg pa poljuben (Pirman 2025: 53–64). Prav vse lahko, na primer, zajemajo gradivo, vezano na holokavst. David objekte želje – in s tem svojo razpravo – natančno zameji z naslednjimi kriteriji: 1. dogodek množičnega zločina mora vključevati odgovorno stran, izkazan namen povzročitve nasilnega dejanja, nasilno dejanje samo in občutek, da je bila pri tem storjena krivica; 2. najdeni osebni predmeti ustvarjajo neposredno povezavo z zločinskim dogodkom, ki ga prizadeti ohranjajo v živem spominu; 3. tovrstni najdeni osebni predmeti so redki in edinstveni, saj sprožajo neposredno povezavo med ubitimi in ubijanjem; 4. morajo pa biti sledljivi, tj. pripisani ubitemu lastniku, saj jih je tako moč povezati z življenjem in smrtjo, kar objektu želje poveča njegov čustveni naboj (str. 39–41). Zaradi teh lastnosti burijo domišljijo in sprožajo pripovedovanje zgodb. Tako so zaželeni, da David piše celo o trgu objektov želje (str. 130).

Za potrebe strukturirane razprave avtorica v drugem poglavju razvije izviren teoretski model (str. 46–58). Premike objektov želje obravnava na dveh oseh – s prvo opredeljuje razliko med biografijami posameznih predmetov (vključno s kroženjem njihovih podob) in njihovo potencialno tvornostjo kot objektov želje, z drugo pa si pomaga pri razlikovanju čustvenega dela od moralnega, saj prav slednje »sinhronizira kolektivni naboj čustvene energije« (str. 46), ki objektu želje določa vrednost. Na prehodu predmeta iz zasebne v javno sfero (npr. v muzej ali spominski center) steče proces rekontekstualizacije, ki z uporabljenimi strategijami in tehnikami razstavljanja pri obiskovalcih namenoma sproža čustveni odziv in jih spodbuja k moralnemu delu. Slednjega avtorica izpelje iz sociološkega koncepta čustvenega dela Arlie Hochschild (str. 51–52). Moralno delo je »proces obiskovalčevega intenzivnega čustvenega dela v spregi z ideološko inscenacijo objektov želje« (str. 55) in je vedno v službi programa institucije, ki ga je razstavila (str. 53). Ključno je, da se obiskovalci takemu delu podvržejo prostovoljno, samo dejanje pa razumejo kot državljansko dolžnost v lastno korist (str. 54), govorimo pa lahko celo o moralnem turizmu (str. 139).

213

Lea David, sicer profesorica na Univerzitetnem kolidžu Dublin, je nase opozorila že s knjigo *Preteklost nas ne more pozdraviti*, v kateri je razvila koncepte, ki jih je vtakala tudi v pričujoče delo (David 2020). Z vidika muzeologije je nemara najbolj zanimiva avtoričina umestitev muzejev in spominskih centrov v t. i. spominsko infrastrukturo, ki je v zadnjih desetletjih privzela standardizirane načine upravljanja s človekovimi pravicami, utemeljenimi v »treh načelih: soočenje s preteklostjo, dolžnost spominjanja in pravica za žrtve« (nav. delo: 41). Za univerzalno predlogo je na globalni ravni obveljal holokavst (str. 78–80). Avtorica se posveča protislovju med zahtevami ideologije človekovih pravic po univerzalnem sočutju s trpečim drugim in ekskluzivističnimi težnjami nacionalizmov, ki terjajo komemoriranje etnično opredeljenih žrtev. Ne glede na rivalstvo oba pogleda na moralni red v svojo službo vpregata objekte želje (str. 85), kar utemeljujeta v moralnem spominjanju (str. 107). V tej luči je pomenljiv sklep poglavja, v katerem avtorica obravnava prehod predmeta iz rok svojcev v spominski center v Srebrenici: intimni »naj se nikoli več ne zgodi« se v ustanovi prelevi v »naj se *nam* nikoli več ne zgodi« (str. 129).

David v osrednjem delu knjige teoretska izhodišča nadgradi z nizanjem različnih primerov prehajanj objektov želje iz pravosodne v zasebno in nato javno sfero. Natančno opredeljena raziskovalna vprašanja avtorici omogočajo, da se ne zadržuje na zgodovinskih in političnih okoliščinah posameznih zločinov, pač pa iz njih izlušči vzorce kroženja, vrednotenja in interpretiranja objektov želje (str. 133). Njihove različne poti in funkcije tako popisuje skozi politično in ideološko nasprotujoče si primere iz 20. in 21. stoletja s celega sveta, ne pa tudi iz Slovenije. Pri tem se opira na množstvo virov, vključno z gostim tkanjem že objavljenih pričevanj humanitarnih forenzikov, svojcev žrtev in obiskovalcev muzejev ter spominskih centrov (mdr. National September 11 Memorial & Museum v New Yorku, Muzej vojnega otroštva v Sarajevu, državni muzej Auschwitz-Birkenau, muzej Shoah v Parizu, Spominski muzej in park Jasenovac ...).

V zadnjem delu Lea David razišče ikonografijo žrtvinega čevlja kot splošno razširjenega razstavnega predmeta, ki se je v žanru moralnega spominjanja razvil v univerzalno retorično figuro, prisotno v muzejskih in umetniških razstavah, aktivističnih komemorativnih postavitvah v javnem prostoru ipd. (str. 157). Avtorica razdela dolgo pot,

ki je vodila od izvornih kupov čevljev iz koncentracijskih taborišč 2. svetovne vojne (str. 169) prek neštetihi muzejskih ponovitev do splošno znanega in prepoznavnega simbola (prim. Filipić 2020: 5), s tem pa tudi do vzpostavitve enega najučinkovitejših objektov želje.

214

Čeprav avtorica obravnava izrazito vizualno, prostorsko prakso na konkretnih primerih – tj. različnih oblikah razstavljanja oziroma inscenacije predmetov –, v knjigi ne bomo našli slikovnega gradiva (tega predstavlja na predavanjih). Je pa za celotno razpravo pomenljiva izbira reprodukcije umetniškega dela na naslovnici. Gre za delo iz serije Svobodni predmeti (*Free Objects*) Vladimirja Miladinovića. Umetnik je po boljših trgih in spletu iskal predmete, ki ustrezajo tistim, najdenim v množičnih grobiščih v Batajnici pri Beogradu (str. 89). Izhajal je iz forenzičnih seznamov, ki jih hrani arhiv Mednarodnega kazenskega sodišča za nekdanjo Jugoslavijo, in prevpraševal njihov obstoj oz. vrednost – so bili po obravnavi res vsi predmeti uničeni oz. ali lahko tudi najdeni predmeti, pretvorjeni v umetniške nadomestke, pričajo o zločinih (Young 2018)? Mimogrede – po naključju smo si sočasno z izidom knjige, o kateri pišem, Miladinovićevo razstavo *Neopisljivi prostori* lahko ogledali tudi v Ljubljani (Galerija Ravnika, 22. 1.–8. 3. 2025).

Avtorica knjigo posveča vsem, ki so v življenju že izkusili izgubo, v uvodu pa ne razgrinja geopolitičnega trenutka, v katerem je pričujoča knjiga izšla. Sklepam, da je za avtorico, ki na univerzi poučuje o človekovih pravicah in genocidu, slednji pravzaprav stalnica in ne izredno stanje (str. XI). Sama to recenzijo pišem v času, ko je predsednik Združenih držav napovedal lustracijo ameriških muzejev – namesto diskusije o sužnjelastništvu naj bi se vanje vrnila dikcija samohvale, kar so muzealci označili za akt izbrisa zgodovine (Coleman-Robinson 2025). Pišem jo v mesecu, ko mnoge države in institucije trdovratno vztrajajo pri zanikanju genocida v Gazi. V času torej, ko je resnica o vojnih zločinih pač stvar pogajanj in predvolilnih taktik. Znotraj tako kratkoročno prikrojenih politik so primorane delovati tudi kulturne institucije, vključno z muzeji, ki predmete – pričevalce hranijo. Poljski pisatelj Stanisław Lem je že leta 1980 pisal o fiktivni akademski študiji, ki »obsega pregled poskusov iz zadnjega časa, da bi resnico o genocidu Tretjega rajha razglasili za ponarejanje in laž«. Sprašuje se, ali bi negacija tega, kar se je nagomililo v gorah dokumentarnih slik, pričevanj, pohliterjevskih arhivov, skladovnic las, pobitih z ženskih glav, protez, ki so ostale od ubitih pohabljenec, igračk zmasakriranih otrok, očal, sežigališč v krematorijih [lahko bila] kaj drugega kot znak blaznosti? Ali je za nekoga, ki ni nor, mogoče, da bi neizbrisljive dokaze zločina označil za ponaredek? (Lem 2025: 46).

V navedku sicer ne omenja čevljev, ur ali frnikol, vendar nam ta 45 let star sklic na tovrstno dokazno gradivo lahko pomaga osvetliti pomen sociološke analize Lee David.

Lem piše, da živimo v času, ko je mogoče že vse storiti, ne pa tudi vsega izreči (nav. delo: 45). Lea David nam kritično pokaže, kakšne diskurzivne šablone smo razvili s pomočjo objektov želje, da bi volk ostal sit in koza cela.

REFERENCE

COLEMAN-ROBINSON, Vedet

2025 First They Came for Black History. *Hyperallergic*, 20. 8. 2025. <<https://hyperallergic.com/1035834/first-they-came-for-black-history/>> [21. 8. 2025].

DAVID, Lea

2020 *The Past Can't Heal Us*. Cambridge: Cambridge University Press.

FILIPIČ, Neli

2020 Zgodbe, kot jih pišejo stopala – bosa, obuta ali sezuta. V: J. Žagar (ur.), *Zgodbe prehojenih poti*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej. <https://www.etno-muzej.si/files/exhibitions/zgodbe_prehojenih_poti.pdf> [28. 8. 2025].

LEM, Stanislav

2025 *Provokacija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

PIRMAN, Alenka

2024 *Razstavljanje sporne kulturne dediščine: Sodelovanje umetnikov in muzejev*. Ljubljana: Založba /*cf.

YOUNG, Stephenie A.

2018 Geographies of Loss: Testimony, Art and the Afterlife of Batajnica's Disappeared Objects. *Témoigner: Entre histoire et mémoire* [online] 127: 132–137. <<https://doi.org/10.4000/temoigner.7975>> [28. 8. 2025].

Alenka Pirman

215

Inja Smerdel: *Jarmi: Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja / Yokes: The Collection of the Slovene Ethnographic Museum*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2024, 492 str.

Mag. Inja Smerdel je avtorica dvojezične monografije *Jarmi / Yokes*, ki je v letu 2024 izšla v Knjižnici SEM kot dvanajsta v seriji predstavitev nacionalnih zbirk Slovenskega etnografskega muzeja. Monografijo sta uredili dr. Nena Židov in Barbara Sosič. S prevodom v angleški jezik (Romana Mlačak, Andreja Šalamon Verbič) in odličnimi fotografijami predmetov (avtor Marko Habič) je znanstveni študiji in katalogu zbirke jarmov dodana primerjalna vrednost, kar jo dela dostopnejšo mednarodni javnosti.

Naj spomnimo, da je mag. Inja Smerdel, danes upokojena etnologinja in nekdanja direktorica Slovenskega etnografskega muzeja (1995–2005), opravila številne raziskave tradicionalnih gospodarskih in kulturnih praks na Slovenskem (med drugim o ovčarstvu, kmečkih orodjih in odnosu med človekom in delovno živino). V omenjeni knjižni zbirki Knjižnica SEM je objavila zbirki *Oselniki / Whetstone Holders* (1994) in *Orala / Ploughing Implements* (2008), z objavo tretje zbirke *Jarmi / Yokes* pa je še dodatno potrdila status najvidnejše strokovnjakinje, poznavalke vsebin tradicionalnega kmečkega gospodarstva pri nas in v širšem evropskem kulturnem prostoru.

V strokovnih delih je Inja Smerdel na svojstven način dokazala, da so jo kot raziskovalko vedno znova zanimali odnosi, ki se spletajo med človekom in živalmi. Spoznanja je v strokovnem smislu zaokrožila z znanstveno analizo jarmov kot ključnega elementa v preteklosti kmetijstva in živinoreje.

Zbirko jarmov Slovenskega etnografskega muzeja, ki je najpomembnejša in edinstvena tovrstna zbirka v nacionalnem ter širšem evropskem prostoru, je nadgradila s študijsko poglobljenim načinom dela, ko je terenske raziskave dopolnjevala s primerjalnim